БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИ ИЛЕРИ, КАТЫЖЫҢАР!

ШЫН

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Тыва область болгаш Кызылхоорай комитеттериниң, ажылчы чоннар депутаттарының область Соединиң органы

1925 чылда үндезилетиннеп

1953 июль 26 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 144 (2829)

ӨРТӨӨ 20 КОП.

БО ХҮНГҮ СОЛУНДА:

ССРЭ-ниң Шериг-Далай Хүнүнге (1 арын).

Бистиң области (1 арын).

И. Зубенко — Далай кызыгаарларының шынчы камгалакчызы (2 арын).

Чаа өөредилге чылынга чер-черде школалар белеткели (3 арын).

В. Соколов. — Колхоз бүрүзүнге ажаап алыышкынның тодаргай планып тургузар (3 арын).

МАШИНА ОРУКТАРЫН ҮЛЕГЕРЛИГ БЕЛЕТКӨӨР (4 арын).

ЧУРТТАКЧЫ ЧОНГА ЭМЧИНИҢ СУМЕЗИ: П. Черкашин — Хирлиг холдуң халдавырлары (4 арын).

Кореяда болуушкуннар (4 арын).

ССРЭ-ниң Камгалал Министриниң ДУЖААЛЫ

1953 чылдың июль 26. № 56. Москва хоорай.

Эштер матростар болгаш солдаттар, старшиналар болгаш сержантылар!

Эштер офицерлер, адмиралдар болгаш генералдар!

Бо хүн совет улус болгаш ооң Чепсектиг Күштери ССР Эвилелиниң Шериг-Далай Флодунуң хүнүн байырлап турар.

Шериг-Далай Флодунуң Хүнүн таварыштыр силерге байыр чедирбишаан, совет күрүнеиң Шериг-Далай күштерин моон соңгаар улам быжыглаарынга совет дайынчы далайжылар база судно тудуунуң үлетүрүнүң ажылдакчылары чаа чедиишкиннерлиг болурун болгаш боттарының дайынчы беленин бедидерин күзедим.

ССР Эвилелиниң Шериг-Далай Флодунуң Хүнүн демдеглээри-биле дужаарым болза:

Бо хүн, 1953 чылдың июль 26-да, флоттарга болгаш флотилияларга шериг корабльдериң болгаш эрик батерейлериң артиллерияның чээрби бир дааштаашкынныг салюдун кылыр.

Совет Шериг-Далай Флоду делгерезин!

Совет улус болгаш ооң алдарлыг Чепсектиг Күштери делгерезин!

Совет чазак делгерезин!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин!

ССР Эвилелиниң Камгалал Министри
Совет Эвилелиниң Маршалы И. А. БУЛГАНИН.

ШЕРИГ-ДАЛАЙ ФЛОДУНУҢ ХҮНҮ

Бо хүн бүгү совет улус бодунуң Шериг-Далай Флодунуң хүнүн демдеглеп эрттирип турар. Бистиң социалистиг төрээн чуртувус далай оруунуң улуг чурту болу берген. Маадырлыг совет далайжылар төрээн чуртунуң далай кызыгаарларын көрүнгүрү-биле камгалап турарлар.

ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң дайынчылары, офицерлери болгаш командылал составы, судно тудуушкун үлетпүрүнүң ажылдакчылары, бүгү совет улус боттарының байырлалын Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удургулгазы-биле коммунистиг ниитилелди чедиишкинниг тургузуп турарының үезинде демдеглеп эрттирип турар.

Совет далайжылар бистиң чуртувустуң далай кызыгаарларын улам көрүнгүр камгалаарын, боттарының дайынчы хүрээлениң Коммунистиг партияның ленинчи-сталинчы Төп Комитедин, төрээн Совет чазакты долгандыр улам сырый катыштырарын таңыраглап турар. Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегелеринде бирги социалистиг чуртун, бүгү делегейге тайбыңның болгаш демократияның, улустарның аас-кежиктиг келир үезиниң тендиш дивес чөлеңгижин суларадырын оралдашкан иштикиниң сатыныкчы идегеттеринге база даштыкының империалистеринге өлүмнүг харыыны бээринге совет далайжылар кезээде белен.

Маадырлыг совет улус бодунуң Шериг-Далай Флодунуң хүнүн бистиң чуртувуска коммунизмниң тиилелгези дээш тайбын, тургузукчу күш-ажылга көстүп көрбээн чедиишкиннер-биле уткуп турар. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XIX съездизиниң төөгүлүг шиитпирлери, бешки беш чыл планының талазы-биле съездиниң директивалары алдарлыы-биле күүсетинип, амыдыралче хуулуп турар. Ооң тодаргай херечизи болза, ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планының 1953 чылдың бирги чартыында күүселдезиниң түннелдериниң дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Төп Статистика Эргелелиниң дыннадыы болур. Социалистиг үлетпүрүнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның өзүлдези, оларның мурнакчы совет техника-биле чепсеглениишкини онза бедээн, ажылчы чоннарның хүн-бүрү өзүп турар материалдыг болгаш культуралыг негелделериниң хандырылгазы улам экижээн. Бүдүрүлге чепсээн бүдүрүп үндүреринин, хөмүр даш болгаш нефть тывыжының, электри күүнүн ажылдап үндүреринин, хөй машиналар болгаш станоктар бүдүрериниң база ажыл-агыйның өскедаа адырларының хөгжүлдезиниң чартык чыл планы ажыр күүсетинген.

Бо чедиишкиннер бистиң Төрээн чуртувустуң күчү-шыдалын, совет Шериг-Далай Флодунуң күжүн деннел чокка быжыктырар, совет улустуң амыдырал-чурталгазын улам байыдар, социализмниң болгаш демократияның англи-америк чимзеникчилеринге—чаа дайын кыпсыкчыларынга чаа согуг болур.

Капиталистиг делегейниң амгы үедеги байдалы бисте болгаш улус-демократиязының чурттарында байдалдардан көңгүс-ле сыр өске, шуутла удурланышкак болуп турар. АҚШ-та, Англияда, Франциядa база өске-даа капиталистиг чурттарда экономика хөгжүлдези бичии-даа бурунгаар шимчевестээн, кризис бүгү хамааты үлетпүрнү, көдээ ажылагыины хөме ап турар. Ажылчы чоннарның амыдырал-чурталгазы хүн келген тудум-на дорантап, эң кадыг-берге баидалче кирген. Бо баидал империалистерни, каш борбак чагырыкчы тергиидекчилерни бичии-даа дүвүретпеин турар. Харын-даа, олар бүгү чүвени хан төгүүшкүннүг чаа дайынче, тайбыңга болгаш демократияга удур кем-буруулуг үүлгедиглерже угландырып, бүгү кижи төрелгетенни кулданыр дээр улуг сеткил салып турарлар.

Бүгү кижи төрелгетенниң өжээнниг дайзыннары чеже-даа оралдашса, оларның эжелекчи чазый планнары күүсетинмес, орай-даа бол, эрте-даа бол ойтур шаптырар. Ооң магадылалы болза, миллион-миллион мурнакчы бөдүүн кижилериниң тайбың дээш, демократия дээш сырый катыжыышкыны, ону Совет Эвилели болгаш Улус демократиязының чурттары баштап турары болур.

Улустарның айыыл чок чоруунун, келир үедеги чыргалының камгалалында бистиң Шериг-Далай Флодувус бүгү Чепсектиг Күштер-биле кады турждуп турар. Улуг баштыңчылар Ленин болгаш Сталинның үндезилээни, өстүргени совет Шериг-Далай Флоду хүн-бүрү өзүп, быжыгып турар, эң сайзыраңгай чепсек-биле хандыртынган. Ооң күжүнүң, тиилетирбезиниң кол үндезини—бүгү улустуң сагыш салыышкыны, ынакшылы-биле хүрээлеткенинде, Коммунистиг партияның мерген угаанныг удуртулгазында. Ол бодунуң каннаалып быжыгыышкынын хамааты дайынының болгаш социализм чуртунуң Ада-чуртунуң Улуг дайынының чылдарында күштүг, кажар болгаш дижинге чедир чепсегленген дайзыннарга удур эрес-дидим демиселге алган.

Американың Катышкан Штаттарының, Англияның болгаш өске-даа капиталистиг чурттарның шериг-далай Флоттары Оожум океанда, Атлантика, Чер ортузунуң далайларында дайын белеткели кылып, Кореяда, Вьетнамда өртенип-хуюкталып турда, бистиң Совет Армиявыс, Шериг-Далай Флодувус бодунуң улузунуң тургузукчу күш-ажылының одуругларында турждуп, ону камгалап турар. Маадырлыг совет Шериг-Далай Флоду болза, тайбың чаартыкчы күш-ажылдың, бүгү делегейге тайбыңны, улустар аразынга интернационалчы найыралды мөңгежидериниң флоду болур.

Ынчангаш бистиң Шериг-Далай Флодувус бүгү мурнакчы кижи төрелгетенниң идегелин, ынакшылын, хүндүткелин чаалап алган. Ол ону моон соңгаар-даа шынзыктырар, алдарлыы-биле кадагалаар. Советтер чуртунуң, хөй националдыг күрүнеиниң ыдыктыг далай кызыгаарларынче думчуун суккан дайзынга ол шиитпирлиг харыыны кажан-даа бээринге белен.

Бистиң алдарлыг Шериг-Далай Флодувустуң матростары, старшиналары, офицерлери болгаш адмиралдары боттарының дайынчы мергежилин, сталинчы тактиктиг белеткелин Коммунистиг партияның доктаамал сагыш-салыышкынының, бүгү совет улустуң деткимчезиниң адаа-биле улам бедидер, социалистиг Төрээн чуртунуң далай кызыгаарларының идегелдиг камгалакчылары болуурлар.

Совет Эвилелиниң Чепсектиг Күштериниң Шериг-Далай Флодунга алдар!

ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң Хүнүнге

Хоорайларда болгаш суурларда, шериг округтарында, шеригнин өөредилге черлеринде, флоттарда болгаш флотилияларда Шериг-Далай Флодунуң алдарлыг төөгүзүнүң дугайында болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет далайжыларның кылганы маадырлыг чоруктарның дугайында илеткелдер болгаш лекциялар чер болганда эрттип турар.

Армияга, ужар-чүүлге болгаш флотка дузалаарының эки-тура ниитилелиниң организацияларында массалыг чаруштар эрттип турар. Мунмуң спортсменнер линкорларның, крейсерлериң миноностарның, торпеда катерлериң, суг адаа-биле чоруур хемелериң, садыг болгаш спорт судноларының модельдериниң көргүзүүн чорудуп турарлар.

Байырлалга алдар кылдыр дыка хөй хоорайларда болгаш районнар төптеринде далай спортунуң хөй хевириниң талазы-биле маргылдаалар эрттип турар. Янзы-бүрү хемчээлдиг черлерге хеме-биле чарышка, эштиринге, бичии хемчээлдиг боолар-биле боодалгаларга болгаш өске-даа спорт маргылдааларынга бирги черни досаафчылар чаалап ап турарлар.

Москвадан ДОСААФ-тың чамдык командалары хемелиг походту эгелээннер. Химкинниң суг шыгжамырындан база ийи командаларның чарыжы үнген. Олар Москва—Углич—Москва аразынга чоруурлар. Олар орук ара эрик кырында суурларга болгаш хоорайларга найсылалдын ДОСААФ-ының ажылының дугайын чугаалап берип, илеткелдерни болгаш лекцияларны кылып чоруурлар.

ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң Хүнүн демдеглээри-биле Москваның чөөн чүк шинчилелиниң институдунуң студентилери Петрозаводскиже, Горькийнин, Молотовтун, Ульяновскинин досаафчылары Куйбышевче хемелерлиг походтарны кылып чорупканнар.

ВЛАДИВОСТОК. ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң Хүнүн Приморьениң ажылчы чоннары уткуп турар. Орустуң шериг-далай флодунуң төөгүзүнге болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет корабльдериң маадырлыг походтарынга алдар болдурган лекциялар болгаш беседалар бүдүрүлгелерге, албан черлеринге, балыкчы болгаш далай судноларынга эрттип, дайынчы далайжылар-биле ажылчы чоннарның ужуражыышкыннарын эрттирип турар.

Оожум океан флодунуң Владивостокта шериг-далай музейи бо хүннерде дыка хөй кижилерлиг болуп турар. Орус флоттуң дайынчы алдарының дугайын көргүзүп турар хөй санныг делгелгелер-биле көрүкчүлер танышпышаан, Ленинградтан эккелген бооларның чанынга олар доктаап турарлар. 1917 чылдың октябрь 25-те Кышкы Ордуну штурмалап турган алдарлыг корабльдериң бирээзи «Самсон» миноностуң кырында оларны салган.

Байырлалга алдар кылдыр аныяк авиамоделистериң хоорай маргылдаалары Владивостокка болган. Крайның бодаалга маргылдаазын, шериг-далайның хөй хевирлиг спортунуң талазы-биле хоорай маргылдааларын Шериг-Далай Флодунуң Хүнүнге алдар болдуруп турар. Шериг-Далай Флодунуң дугайында кино чуруктарны клубтарда үндүрүп, маадырлыг «Варяг» крейсерниң далайжыларының тураскаалынче экскурсияларны кылып турар.

ХАРЬКОВ. «ССРЭ — далайның улуг күрүнези», «Орус флотоводчуларның төөгүлүг тиилелгелери» болгаш өске-даа темаларлыг лекцияларны болгаш беседаларны областың бүдүрүлгелеринге, колхозтарга, МТС-терге болгаш совхозтарга эрттирген.

«Южный» суурнуң суг бассейнинге хемелээриниң болгаш эштириниң талазы-биле маргылдаалар болган. Ортумак школаларның далайжы моделистериниң маргылгаазы доозулган.

ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң Хүнүнге алдар болдурган улуг делгелгени хоорайның Горький аттыг культура болгаш дыштанылга паркында тургускан.

ПИНСК. Совет шериг-далай күштериниң күчү-шыдалын көргүзүп турар ном делгелгелерин, фотокөргүзүглерни областың клубтарында, библиотекаларында, кызыл булуңнарда организастап тургускан. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери—эрги матростар, старшиналар болгаш офицерлер маадырлыг-далайжыларның дайынчы эрес-дидим чоруктарының дугайын чугаалап берип турарлар.

«ССРЭ—далайның улуг күрүнези», «Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет Шериг-Далай Флоду» болгаш өске-даа темаларлыг илеткелдер болгаш беседалар бүдүрүлгелерге, колхозтарга, совхозтарга болгаш МТС-терге, Днепровскиниң хем пароходствозунуң Пинск диспетчер участогунуң судноларынга эрткилээн.

Шериг-Далай флодунуң ат-алдарын ыдыктыы-биле кадагалаар!

Эш А. А. Волинни Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шаннаар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Судунуң даргазы эш А. А. Волинниң төрүтүнген хүнүнден бээр бежен хар харлааның холбаштыр болгаш юстиция органнарын быжыглаарының херээнге ооң алдар-хавыяазын демдеглевишаан, Анатолий Антонович **Волинни Күш-ажылдың Кызыл Тук** ордени-биле шаннаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. ВОРОШИЛОВ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. ПЕГОВ.

Москва, Кремль. 1953 чылдың июль 22.

Инженер-техниктиг албанның генерал-майору В. М. Келдышты Ленин ордени-биле шаннаар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Эртем талазы-биле кайгамчыктыг алдар-хавыяазы, хөй чылдардагы эртем-педагогтуг болгаш бүдүрүлгечи чаагай ажыл-чорудулгазы дээш, төрүтүнген хүнүнден бээр чеден беш хар харлаанын холбаштыр РСФСР-ниң эртем болгаш техниканың алдарлыг ажылдакчызы, архитектура Академиязының оралакчы-президентизи, техниктиг эртемнериниң доктору, профессор, инженер-техниктиг албанның генерал-майору Всеволод Михайлович **Келдышты Ленин** ордени-биле шаннаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. ВОРОШИЛОВ
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. ПЕГОВ.

Москва, Кремль. 1953 чылдың июль 22.

50 ЧАА УРУГЛАР САДТАРЫ

ХАБАРОВСК. Тейлериң ийлеринде чаа тудуглар калбарган. Качалканың ногаан шыктарында уруглар ойнаар үүлдер эмгежок. Маңаа Хабаровскиниң Орджоникидзе аттыг заводунуң уруглар садының кижизитирикчилери чайны эрттирип турарлар. Хоорай чоогунуң чайлаг черлеринче крайның төвүнүң өскедаа уруглар садтарының кижизитирикчилери үнүп турарлар.

Сөөлгү ийи чылдың дургузунда крайга 50 чаа уруглар садтары ажытынган. Оларга чаагайжыдыр туттунган бажыннарны берип турар. Бо үеде крайның уруглар садтарында 20 муң ажыг уруглар доругуп турар.

(СЭТА).

Бистиң области

Национал театрның артистери Тожуда

ТООРА-ХЕМ (**Радио-биле**). Областың национал театрының артистериниң районга келгени культура талазы-биле улуг болуушкун болуп турар. Артистерни оларның барган черинде чон хүндүлелдии-биле хүлээп ап турар. Театрның артистери ол районга чорбаандан бээр 10 чыл ашкан. Оларның мурнундагы көргүзүглеринге бодаарга амгы программазының байлаан, база артистериниң мергежил талазы-биле өскенин дөмейлээр аргажок.

Артистер самолёт-биле келген аайы-биле боттарының көргүзүглерин Ийде «Май бири» колхозтан эгелээн. Көрүлденің баштайгы кежээзинде дыка хөй кижи чыылган. Артистериниң көргүзүглериндe орус, тыва дылдарда шиилер, ырылар, болгаш өске-даа көргүзүглер бар. Оларның көргүзүглери адыш часкаашкыннары-биле үдетирип турган. Артистер боттарының көргүзүглерин районнуң чурттакчылыг черлеринге барык шуптузунга чедип көргүзер деп турарлар.

Бижик өөредилгезин чугаалашкан

Чоокта чаа Эрзин районнуң Нарын суму Совединиң 7-ги сессиязы сумунуң ажылчы чоннарының ортузунда бижик өөредилгезиниң чоруп турар байдалын чугаалашкан. Суму Совединиң чанында улус өөредилгезиниң чоруп турар байдалын чугаалашкан. Суму Совединиң чанында улус өөредилгезиниң талазы-биле доктаамал ажылдаар комиссияның даргазы эш Сат Комбу анаа илеткел кылган.

Амгы үеде сумуда бижик билбес чорукту узуткаарының болгаш бижикти биче билирлерни өөредириниң ажылы багай эвес чоруп турарын сессия демдеглээн.

Сумуда 8 бөлгүмнер ажылдап турар. Оларда бижикти биче билир болгаш билбес 129 кижи хаара тутунган. Шупту бөлгүмнер эки билиглиг культармейжилер-биле хандыртынган. Культурамейжилерниң аразында—хой мал фермазында комсомолчу Е. Очур, сиген шөлүнде Ю. Балчыр, суурда А. Ерикчеев олар эң эки ажылдап турарлар. Олар кичээлдерни неделя санында 3—6 катап чорудуп турарлар. Бижик билбес турган дыка хөй кижилер кыска хуусаада бижикти биче билир кылдыр өөренип алгылаан.

Тараның үшкү суггарылгазы

ШАГААН-АРЫГ. (**Телефон-биле**). Улуг-Хем районда Сталин аттыг колхозтуң шөлдеринде бо чылын тараа чаагай үнген.

Сталин аттыг колхозтуң баштаар чери (даргазы эш Ангакпан, парторгинизация секретары эш Майгын-оол) бо талазы-биле тараа суггарылдазынга тускай колхозчуларны, а бок үнүштер ашталгазынга 30 херээженнерни онаап тургускан. Эштер Хуурак, Доржу, Сүрүң, Такыр-оол олар ам 240 гектарның үшкү ээлчээн суггарган, а колхозчу херээженнер 167 гектарның бок үнүштерин арыглааннар.

В. ТОЙЛУГ-ООЛ.

ССРЭ-ниң далай кызыгаарларының шынчы камгалакчызы

Бо хүн совет улус Шериг-Далай Флодунуң хүнүн демдеглеп эрттирип турар. Бо чанчыл болган байырлалда ССРЭ-ниң ажылчы чоннары Совет Армияның шериглери-биле кады, оларның тайбың тургузукчу күш-ажылын серемчилелдиг камгалап, Төрээн чуртунуң күрүне сонуургалдарының кадагалаашкынында көрүнгүр туржуп турар дайынчы далайжыларынга онза идегелдиин болгаш ынакшылдыын илередип турар.

ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң хүнүн бо чылын канчаар-даа аажок улуг политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүннүң байдалында байырлап эрттирип турар бис. СЭКП-ниң XIX съездизи партияны болгаш улусту бурунгаар, коммунизмче шимчээшкиннин тодаргай, кончуг дорт программазыбиле чепсеглээн. Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле совет улустар ол эң улуг сорулганы күүседиринде сорук кириишкинниг ажылдап турар.

Бистиң улузувус бодунуң флодун быжыглаарынга могаг-шылаг чок сагыш салып, аңаа бирги чергениң корабльдерин тудуп берип, чаа амгы үениң шериг техниказын тургузуп турар. Ол сагыш салыышкынга ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң дайынчылары советтиг Төрээн чуртунга кызыгаар чок бердингени-биле харылап, бо чанчыл болган бүгү улустуң байырлалын таварыштыр дайынчы болгаш политиктиг өөредилгеге чаа чедиишкиннериниң дугайын, боттарының шериг хүлээлгезин күүседип турарының дугайын чуртка айыткавышаан, улуг социалистиг күрүненің далай кызыгаарларынче кым-даа чоокшулап болбазын кызымаккай хандырарын идегедип турарлар.

Совет Эвилелиниң далай кызыгаарларының узаашкыны 47 муң километр ажып турар — делегейниң кайы-даа күрүнезинден улуг. Бистиң чуртувус 14 далайлар-биле кызыгаарлашкан. Ол — Атлантика, Соңгу Доштуг болгаш Оожум океаннарже үнер черлерлиг.

Бистиң улузувустуң хан-дамыр сонуургалдары шагдан бээр-ле далайбиле харылзашкан. Бодунуң төөгүзүнүң хөй-хөй вектериниң дургузунда ол бодунга далайжы улус деп алдарны чаалап ап келген. Сактып четтинмес үелерден бээр-ле, өске чуртларның далайга эжиндирилгелери дыка хөй үелер мурнавышаан, орус далайжылар далайларны өдүп, кымдаа чоруп көрбээн черлерни ажыткан, эртем сорулгазы-биле эң берге ыракы эштишкиннерни кылган. Поярковтуң, Стадухиниң, Дежневтуң, Атласовтуң, Козыревскийниң, Чириковтуң, Лаптевтериниң, Седовтуң болгаш өске-даа хөй кижилериниң бирги ажыдыышкыннары эртемге канчаар-даа аажок улуг салыышкын болган. Бирги хемчээлдиң сылдыстарын эдертир чорааш, ажыдыышкын кылган орус кижилериниң алдарлыг бөлүүнүң даңзызында Крузенштериниң, Лисянскийниң, Головниниң, Лазаревтиң, Коцебунуң, Беллинсгаузениниң, Невельскийниң, Макаровтуң болгаш орус флоттуң өскедаа офицерлериниң аттары чайыннаныр турар.

Оожум океанның, Арктиканың бассейнинің болгаш Антарктиканың бүгү соңгу кезектерин өөренип көөрүнүң болгаш шинчилээриниң алдархавыяазы дүрүм ёзугаар бистиң улузувуска хамааржыр. Делегейниң колдуунда бүгү далайларында болгаш океаннарында ортулуктарның, думчукталган черлериниң, шенектерниң аттары орус далайжыларының ады-биле адаттынган. Чүгле XVIII вектиң ийиги чартыында безин чүс-чүс чаа ортулуктар ажытынган. Оожум океанга 85 экспедициялар чораан. XIX вектиң эгезинде Беллинсгаузен биле Лазарев олар Антарктитаны ажыткан болгаш ону долгандыр материканы дескингеннер. 500 ажыг хемнер, далайлар, өөштер, ортулуктар, архипелагтар бистиң шылгарангай далайжылары-бистың болгаш шинчээчилериристиң аттарын эдилеп турар.

Орус шериг далайжылар боттарының аразындан талантылыг эртемденнери болгаш чогаадыкчыларны үндүрген. Делегей эртеминге улуг салыышкынны радио чогаадыкчызы, Кронштадтың электроминна школазының башкызы А. С. Попов кылган. Орус далайжы А. Ф. Можайский делегейге бир-ле дугаар самолётту кылган болгаш хынап көрген. Академик, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. Н. Крыловтуң, инженер И. Г. Бубновтуң, адмирал С. О. Макаровтуң болгаш өскелернин-даа ажылдары делегейниң бүгү чуртларынга корабль дөзевилелиниң болгаш тудуушкунунуң үндезини болган. Броненос крейсерлер, дүрген чоруур эскадри миноностар, суг адаабиле чоруур хемелер, суг адаа-биле болгаш кыры-биле чорааш моондактаар хемелер база минна катерлери кылырынга баштайгы мергежил Россияга хамааржыр.

Орус флоттуң дайынчы бижимелиниң өшпес арыннарын болза, оон хөй санныг дайзыннарны ашканының чайыннанчак тиилелгелери болур. Гангут болгаш Гренгам, Чесма болгаш Кашакрия, Корфу болгаш Синоп кажан-даа бистиң улузувустуң сактыышкынынга читпес. Ол болгаш өске-даа далай тулчуушкуннарынга шылгарангай орус флотоводтар Ушаков, Сенявин, Лазарев, Нахимов, Корнилов, Макаров олар флотчу мергежилдиң үлегер-чижээн бүгү делегейге көргүскеннер.

Орус флоттуң төөгүзү бодунуң революстуг чаңчылдары-биле алдаржып турар. Хаанныг Россияның чепсектиг күштеринге бирги массалыг революстуг хөделиишкин болза, «Князь Потемкин-Таврический» деп броненоска тура-халыышкын болур. Октябрьның чепсектиг тура халыышкынын белеткеп болгаш чорудуп турганының үезинде кол күштерниң бирээзи флот болуп турган. Балтийниң далайжылары түр чазактың контрреволюстуг шериглеринге удур дайылдажыышкыннарга идепкейлиг кириишкеннер. Олар Петроградтың эң чугула стратегтиг пунктуларын ээлеп турганнар, Кышкы ордуну штурмнаарынга кириишкеннер. «Аврора» крейсер якорун Нева хемге октааш, Кышкы ордуже угланган бодунуң пушкаларының адыышкыны-биле октябрь 25-те чаа үениң—Октябрьның социалистиг Улуг революциязының үезинің эгезин ажыткан.

Даштыкының шериг интервенциязының болгаш хамааты дайынның чылдарында даштыкының эжелекчилериниң чазый-чилби баяаттыларыбиле болгаш иштикиниң контрреволюциязының күштери-биле демиселге кол рольду далайжылар ойнааннар. Флот бодунуң бүгү күштерин болгаш чепсек-херекселин Советтерниң аныяк республиказының салымчаяаны шиитпирлетинип турган хөй санныг фронтуларже чоруткан. Ийи флоттар база чээрби ажыг хем болгаш хөл флотилиялары интервентилерни болгаш ак гвардейжилерни чылча шаап турган кургаг чер шериглери-биле сырый дем-катыжылгазын кылып турган.

Хамааты дайынның чылдарында совет далайжы-балтийжилер 16 англи корабельдерни дүжүр атканнар болгаш ол хирени улуу-биле үреп-балыглааннар. Кызыл Армияның кезектеринге идепкейлиг дузаны Карадалай Флоду, Днепр, Ладога, Онега Соңгу Двина болгаш өске-даа хем, хөл флотилиялары база көргүскеннер. 60 муң ажыг далайжылар кургаг чер кырының фронтуларынга дайылдажып турганнар. ССРЭ-ниң ажылчы чоннары хамааты дайынның алдарлыг маадырлары, шериг далайжылар Железняков, Маркин, Слездков, Виноградов болгаш өске-даа бистиң Төрээң чуртувустуң шынчы оолдарының тураскаалын сактып чоруур.

Хамааты дайынның доозулганының сөөлүнде совет чурту тайбың тургузуушкунче кирген. Социалистиг бүдүрүлгениң болгаш көдээ ажылагыйның хөгжүлдези-биле чергелештир партия болгаш чазак чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаарының айтырынга улуг кичээнгейни база салып турган.

1921 чылда партияның X съездизи социалистиг республиканың Чепсектиг Күштерин улам быжыглаар талазы-биле чугула айтыышкыннарны берген. Съездиниң флот тудуушкунунуң талазы-биле шиитпиринде мынчаар бижитинген: «...Совет республиканың ниити байдалынга болгаш материалдыг күр хөренгилеринге дүүштүр Кызыл Шериг Флодун тургузарының болгаш быжыглаарының хемчеглерин хүлээп алыр».

Партияның, Чазактың күженнишкиннериниң база Ленинниң болгаш Сталинның сагыш салыышкыннарының ачызында бистиң флодувус дүрген тургустунуп турган. Ол херекке улуг дузаны флотту шефке алган болгаш корабльдерже, училищелерже муң-муң аныяк патриоттарны чорудуп турган комсомол көргүскен. 1923 чылда «Марат» линкёр, «Аврора», «Коминтерн» крейсерлер, элээн хей миноностар болгаш өске-даа корабльдер катап тургустунган.

1932 чылда Оожум океан, 1933 чылда Соңгу флоттар тургустунган. Бирги болгаш ийиги беш чылдарда 500 хире чаа корабльдер кылдынган. Үшкү беш чылдың бүдүүзүнде Коммунистиг партия болгаш Совет чазак улуг далай болгаш океан флоттарын тургузарының сорулгазын салган.

1938 чылда ССР Эвилелиниң Дээди Совединиң Бирги сессиязынга эш Молотов мынча дээн: «...далай флодун тургузарын ёзулуг холга алырын бис түгле сөөлгү чылдарда эгелээн бис. Балтий-даа, Кара Далай-даа, Соңгу-даа, Оожум океанда флоттары ам улуг совет күрүнеге негетинип турары ышкаш өзүп эгелээн... Күчү-шыдалдыг совет күрүнеге, оон сонуургалдарынга дүгжүп турар, бистиң улуг херээвиске төлептиг далай болгаш океан флоттары турар ужурлуг».

Совет улус партияның болгаш чазактың кыйгырыын сорук кириишкин-биле уткаан. Чүгле 1938 чылда безин судно тудуунуң үлетпүрү Шериг-Далай Флодунга сугга эжиндирилге кылыр аргалыының талазы-биле ийиги беш чылдың бир чылында эң бүдүрүкчүлүг деп турган деннелден беш катап ажыг суг кырынга чоруур корабльдерни берген.

Тайбың өөредилгениң үезинде Совет Шериг-Далай Флодунуң шериглери нарын дайынчы техниканы шудургу болгаш быжыг туруштуг шиңгээдип ап, эрткен дайыннарның дуржулгазын өөренип көрүп, далайга тулчуушкуннарның амгы үедеги тактиктиг хөделиишкиннерин ажылдап кылып, боттарының теоретиктиг билиглерин долдуруп, бистиң Төрээн чуртувустуң хамаарышпас чоруу дээш, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының чаалап алыышкыннарын камгалаары дээш сегиржип алыышкыннарга кезээде белен болуп турган.

Бистиң чуртувустуң ажылчы чоннарының маадырлыг тургузукчу ажылының, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың хүн-бүрү сагыш салыышкынының түннелинде ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флоду күчү-шыдалдыг, тиилетирбес күшче хуулган. А кажан гитлерлиг Германия бистиң Төрээн чуртувусче оор ёзу-биле хенертен халдаанда, совет улус болгаш оон Чепсектиг Күштери—оон база бир кол кезээ болуп турар Шериг-Далай Флоду кижи төрелгетениң дерзии дайзыны-биле демиселче тиилелгеге долу бүзүрелдиг кирген.

Шериг-Далай Флодунуң кол сорулгазы болза, Совет Армияның дайзынны доктаадырынга болгаш боой тударынга дузалаары, оперативтиг болгаш стратегтиг десантыларны кылыры, дайзынның флоду база ужар-чүүлү-биле демисежири, дайзынның эрик базаларынче болгаш чугула турлагларынче хенертен халдаары, дайзыны долузу-биле чылча шаварынга кургаг чер шериглеринге дузалаары болур турган. Дээди Кол Командылалдың салганы ол сорулгаларны дайынчы далайжылар алдарлыы-биле күүсеткеннер.

Дайынның баштайгы хүннеринделе Балтий Флодунуң авиациязы Данцигке, Кенигсбергке болгаш Мемельге күштү согуушкунны кылган. Июньнуң 27-де Кара Далай Флоду Констанца согуушкунну кылган. Одесса чанынга тулчуушкуннарның үезинде оон корабльдери боттарының оду-биле хоорайның камгалакчыларын доктаамал деткип, десант дүжүрерин чорудуп турган.

Кара Далай флодунуң чугула рольдуг болганы Севастопольдуң маадырлыг камгалалы совет улустуң демиселиниң төөгүзүнге өшпес алдар болуп кирген. Оон бүгү корабльдери, «Севастополь» линкёрдан эгелээш бичии дайынчы хемелерге чедир боттарының адыышкыны-биле маадыр-хоорайның чаныш-сыныш чок камгалакчыларын деткип турганнар. Шиитпирлиг сегиржип алыышкыннарның сес айларының иштинде гитлержилер аңаа 300.000 шериглерин өлүртүрген болгаш балыглатырган.

Ада-чурттуң Улуг дайынының төөгүзүнде онза черни социалистиг революцияның кавайы—Ленинградтың алды чүс ажыг хүннерде камгалалы ээлээн. Ол хоорайның камгалалынга улуг рольду Балтий флоду ойнаан. Корабльдерниң, флоттарның, демир орук батарейлериниң ыракка адар артиллериязы боттарының одубиле Ленин хоорайже чоокшулалдан дайзынны үзе кирип, немец-фашистиг шериглерге улуг чидириглерни таварыштырып турган. Балтий флоду немец-фин флоттарның дайынчы хөделиишкиннин бууратган.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштери гитлерлиг араатаннарга он чылчашавыышкынныг согугларны кылып турган хүннерде Шериг-Далай Флодунуң дайынчы хөделиишкиннери онза күш-биле калбарган. Ол согугларның сезинге флоттар болгаш флотилиялар идепкейлиг кириишкеннер: Балтий флоду—бирги, дөрткү болгаш сески согугларга; Кара Далай Флоду—үшкү болгаш чедиги согугларга; Соңгу флот—онгу согугга; Ладага болгаш Онега флотилиялары—дөрткү согугга; Днепр флотилиязы — бешки согугга; Дунай флотилиязы— тоску согугга кириишкен. Днепр флотилиязының далайжылары Берлин дээш тулчуушкуннарга кириишкен, Дунай флотилиязы Будапешт болгаш Вена хоорайларны хостаарынга кириишкен. Оожум океан флоду биле Амур флотилиязы япон империалистерни чылчашаварынга идепкейлиг киржилгелиг болган.

Бистиң Төрээн чуртувустуң флоттары болгаш флотилиялары Совет Армияны янзы-бүрү дайынчы үүлдер-биле хандырарынга, кур күштер, чепсектер октаарынга, балыгланган шериглер сөөртүрүнге, суг моондактарын чаза шаварынга улуг дузаны чедирген. Маадырлыг Сталинград тулчуушкуннарының үезинде Волга флотилиязының далайжылары он-он муң шериглерни, чүс-чүс муң тонна чүүктерни Волганы кежир октаан. Ладога флотилиязы бүзээлетирген Ленинградче миллион ажыг чүүктү, 140 паровозтарны, ийи чартык муң вагоннарны, хөй аъш-чем, чепсек-херексел аймаан кежирген. Хоорайдан 800 муң ажыг чурттакчы чонну үндүрген.

Дайынның дөрт чылдарының иштинде флоттар болгаш флотилиялар чүс ажыг десант октаашкынын кылган. Новороссийская, Керченская, Феодосийская, Петсамская болгаш өске-даа хөй десант октаашкыннары немец-фашистиг эжелекчилерге удур совет улустуң Ада-чурт дайынының төөгүзүнде бижитинген.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Төрээн чуртунуң мурнунга алдар-хавыяазы дээш Совет чазак далайжыларга 352.855 орденнерни болгаш медальдарны тывыскан. Шериг-Далай Флодунуң 513 шериглери Совет Эвилелиниң Маадыры деп атты алганнар. Дыка хөй корабльдерге болгаш кезектерге гвардейжи деп атты тывыскан. Оон-он катыжыышкыннар, корабльдер болгаш кезектер орденнер-биле шаңнаткылаан.

Эш Сталин социалистиг күрүненің Шериг-Далай Флодунуң хөделиишкиннеринге бедик үнелээшкинни берген: «Фашистиг Германияга улуг совет улустуң Ада-чуртунуң Улуг дайынынга бистиң күрүневистиң Шериг-Далай Флоду Кызыл Армияның шынчы дузалакчызы болуп турган. Совет далайжыларның дайынчы ажыл-чорудулгазы чаныш-сыныш чок быжыы-биле болгаш эрсдидими-биле, бедик дайынчы идепкейлии-биле болгаш дайынчы медерелдии-биле ылгалып турган. Балтий, Баренцово болгаш Кара далайларга, Волгага, Днепрге, Дунайга совет далайжылар дайынның дөрт чылының дургузунда орус далайжыларның алдарының номунга чаа арыннарны киир бижээн. Флот Совет Төрээн чуртунуң мурнунга бодунуң хүлээлгезин төнчүзүнге чедир күүсеткен».

Совет флоттуң чайыннанчак дайынчы ажыл-чорудулгазы—далайжызымаккай демиселинге карачаңгыс шын үндезин болур марксисчи-ленинчи теорияга даянган делегейде эң мурнакчы совет шериг эртемин удуртулга болдуруп турганының түннелинде болган.

Гитлерлиг Германияны болгаш империалистиг Японияны ашкан бистиң чурттуң төөгүлүг тиилелгелери болза, совет тургузутнуң ирип турар капиталистиг тургузугдан артык күштүүнге кым-даа маргыжып шыдавас херечи болур.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга ССРЭ-ниң тиилээнинин түннелинде социалистиг күрүне улам күчүлүг болгаш быжыг апарган, оон бүгү делегейге алдар-хүндүлүү хемчээл чок өскен, оон бүгү кызыгаарлары быжыккан.

Дайын сөөлүндеги үеде Коммунистиг партия болгаш Совет чазак ССРЭ-ниң Шериг-Далай Күштерин моон соңгаар-даа улам хөгжүдеринге улуг кичээнгейни салырын үргүлчүлеп турар. Ада-чурттуң Улуг дайынының сөөлүнде эрткен чылдар флоттуң чайгылыш чок өзүлдезинин болгаш быжыгыышкынының чылдары болган. Шериг далайжылар кызымаккай өөредилгеге боттарының мергежилин улам бедидип, корабльдериниң болгаш кезектериниң дайынчы беленин болгаш аргалыын хүн келген тудум шылгарангайжыдып турар. Оон бир чайыннанчак бадыткалы болза, чоокта чаа Англияже поход кылып чораан «Свердлов» крейсериниң хуу составының үлегерлиг байдалының болгаш бедик дайынчы билиглииниң дугайында дашпыкы парлалганың медеглели болур.

Совет Армия болгаш Шериг-Далай Флоду боттарының хуу составының мерген угаанныы, идея талазыбиле бүзүретингени-биле күштүг болгаш тиилетирбес.

Улуг социалистиг күрүненің далай кызыгаарларын камгалаар, оон далайларда болгаш океаннарда күрүне сонуургалдарын хандырар бедик алдар ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунга таварышкан.

Бистиң бүгү улузувустуң сагыш салыышкынынга хүрээлеткен, партияны болгаш чазакты долгандыр сырый катышкан Совет Шериг-Далай Флодунуң матростары, старшиналары, офицерлери болгаш адмиралдары боттарының корабльдерин долу дайынчы белен кылдыр тудуп, бодунуң чуртунуң тайбың тургузукчу күш-ажылының камгалалында серемчилелдиг турарлар.

И. ЗУБЕНКО,
Контр-адмирал.

Бай-Хаак МТС-тиң токары эш В. И. Мекишев эки күш-ажылыбиле алдаржып турар. Ол бүдүрү лге планын 280—320 хуу чедир күүседип турар.

Чурукта: эш В. Мекишевтиң (эң бетинде) станок чанында турары.

Чуруу **С. Феоктистовтуу.**

Ниитиниң малынга чем белеткелиниң чоруп турары

Партияның XIX съездизинге эш Маленков бодунуң илеткелинге «мал ажылының хөгжүлдезинде кол сорулга колхозтарның болгаш совхозтарның ниити малының баш санын көвүдедири-биле кады оон продуктулуун дыка бедидери болуп моон соңгаар-даа хевээр артар» деп чугаалаан. Бо сорулганы чедиишкинниг шиитпирлээринге чүнүн даа мурнунда бүгү колхозтарга болгаш совхозтарга мал чеминиң быжыг суурун тургузуп, малды эки шынарлыг кажаалар-биле хандырар, а ол ышкаш мал ажылын калбаа-биле механизасчыдары болур.

Мал чеминиң белеткели болза, ниитиниң малын эки байдалдыг тургузарынга болгаш оон продуктулуг болур чоруун бедидеринге чугула хемчеглериниң бирээзи болур.

Ындыг турбужа, бо чылдың июль 20-ге чедир сиген болгаш силос белеткели областың колхозтарында кончуг оожум чоруп, сигенни сарааттап алырының планын чүгле 10,3 хуу, совхозтарда 7,6 хуу; колхозтарда силос салыышкыны 22,4 хуу, совхозтарда чүгле 4,1 хуу күүседип турар.

Сиген белеткээриниң болгаш силос салырының талазы-биле планын 1,0 хуу күүседкен Өвүр, 4,8 хуу күүседкен Эрзин, 4,7 хуу күүседкен Тес-Хем, 3,6 хуу күүседкен Барыын-Хемчик районнарның колхозтарында ол ажылды багай организастап турар. Дыка хөй колхозтар сиген белеткээриниң болгаш силос салырының графигин үргүлчү үзүп турар.

Эрзин районнуң колхозтарында сиген-кезер 50 машиналардан 31-и, аъттың 33 дырбааштарындан 15-жи ажылдап турар, ол ышкаш Каа-Хем районнуң колхозтарында сиген кестирер 104 машиналарның чүгле 47-зи ажылдап турар. Эрзин районда «Сталинчы орук» колхозта сиген кезер 13 машиналарның 8-зи ажылдап турар болгаш оон-даа өске. Ынчангаш ол районнарның колхозтарында сиген белеткеп алырының графиги үстүп турар.

Тускай эртемниглер зоотехниктер, агрономнар, мал эмчилери, районнуң көдээ ажыл-агый болгаш белеткелдер эргелелдери сиген кезилдезинде, силос салыышкынында четпестер-биле демисешпейн турар болгаш мал чемин белеткээринче иштики бүгү күжүн мобилизастаарынга колхоз баштаар черлеринге дузалашпайн турар.

Ындыг чүүлдерни моон соңгаар болдурбас болгаш мал чемнерин белеткээриниң темпизин дүргедедириниң талазы-биле хемчеглерни доп-дораан ап чорутпас болза, бо чылын малга чем талазы-биле бергедээшкинни таварыштырар деп чүве билдингир.

Мал чеми белеткээрин МТС-тер болгаш МЖС кончуг багай чорудуп, чаа техниканы: боду-чоруур машиналарны, трактор-биле сиген кестирер машиналарның, дырбааштарны, силос кезикчилерин эвээш ажыглап турар.

Тес-Хем МТС-те боду-чоруур сиген кезер машинаны амга чедир-ле ажыглавайн турар, Балгазын МЖС-те трактор-биле сиген кестирер 6 машиналардан болгаш боду-чоруур машиналардан чүгле 4-түү ажылдап турар.

Мал чеми белеткээриниң болгаш силос салырының планныг онаалгаларын хуусаа бетинде доозар дээш социалистиг чарышты калбарткан болгаш ниитиниң малынга быжыг чем суурну тургузарынче улуг кичээнгей салып турар районнарның колхозтарында бо ажыл эки чоруп турар. Бии-Хем районнуң колхозтары июль 20-де сиген кезер планын 47,0 хуу, сарааттаашкынны 35,2 хуу, силос салыышкынын 20,4 хуу күүседкен.

Колхозтарда аъттың сиген кезер машиналары, МТС-терде боду-чоруур болгаш тракторнуң сиген кезер машиналары, хол кадыырлары болгаш күш-ажыл кылып шыдаар кижилер хөй. Колхоз бүрүзү мал чеми белеткээриниң планын кыска хуусаада болгаш дүжүт ажаап алыышкынының бетинде күүседип болур аргалар четчири-биле бар.

Район организацияларының көдээ ажыл-агый органнарының болгаш тускай эртемниглериниң, колхозтар болгаш совхозтар удуртукчуларының сорулгазы болза, мал чеми белеткээр ажылдарже бүгү-ле күш-ажылчы курлавырларны, машиналарны, транспортту болгаш холдун чепсек-херекселдерин мобилизастааарын хандырары болур. Колхозчуларның, совхозтар ажылчыннарының ортузунга ниитиниң малынга эки шынарлыг чемнер белеткээрин хуусаа бетинде чедиишкиниг доозары дээш социалистиг чарышты калбартыры чугула.

П. УШАКОВ.

Чаа дүжүттүң тараазын хүлээп алырынга белеткенмейн турар

Бай-Тайга районнуң колхозтарының шөлдеринде эки дүжүттүң тараалары өзүп турар. Чаа дүжүттү ажаап алырынга чедир каш-ла санныг хонуктар арткан. Ындыг-даа болза, районда тараа белеткелиниң пунктузу чаа дүжүттүң тараазын хүлээп алырынга складтарны болгаш өске-даа чугула үүлдерни белеткевейн турар. Ынчангаш районнуң колхозтарындан келген чаа дүжүттүң тараазын хүлээп алырынга берге байдалдарны тургузар деп турар.

Тараа белеткелиниң пунктузунда 400 тонна тараа кирер склад ам-даа септетинмээн, ында кылдынмаан үүлдер дыка хөй. 500 тонна тараа кирер чаа складтың тудуу элээн каш айларның иштинде үргүлчүлеп келген хирезинде мынчага чедир ханазын, шалаларын, эжиктерин, соңгаларын кылып дооспаан.

Тараа белеткел конторазының директору эш Тупицын тарааны арыглаар, кургадыр машиналарның, база өске-даа чепсек-херекселдериниң септелгезинче сагыш салбайн турар. Пунктуда тараа савалары, брезентилер чок. Складта бир бараан дензизи бар, ону хынап таарыштырбаан. Тараа белеткелиниң пунктузунуң хүлээп алыышкынынга белеткенмейн турарын оон директору эш Тупицын областың көдээ ажыл-агый болгаш белеткел эргелелиниң четпес удуртканында деп санап алгаш, бодунуң кандыг-даа ажылды кылбайн аңаа олуруп турарын бот-шүгүмчүлелдиг ёзу-биле көрбейн турар. Эрги складтарны септээринге чугула үүлдер бар турза-даа ону шын организастап, чөп ажыглавайн турар.

Тараа белеткел пунктузунда өрт айыылынга удур хемчеглерни белеткевээн.

Көдээ ажыл-агый болгаш белеткелдериниң район эргелели (начальниги эш Доржулдай) чаз дүжүттүң тараазын хүлээп алырын бичии-даа саадаашкын чокка чорударынче кичээнгейни салбайн турар.

Тараа белеткел пунктузунуң белеткелдеринде болгаш складтың тудуушкунунда четпестерни чоокку хүннерде үзүткзаш, белеткелдиң темпизин дүргедедир ужурлуг.

А. ЛЕПЕШКИН.

ЧАА ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНГА ЧЕР-ЧЕРДЕ ШКОЛАЛАР БЕЛЕТКЕЛИ

Чаа өөредилге чылынга школалар белеткелиниң дугайында редакция элээн хөй районнар-биле харылзаа чоруткан.

Бистиң корреспондентивис-биле беседага СЭКП Бии-Хем райкомунуң секретары эш **Сорокиниң** медеглээни болза:—Өөредилге чылынга белеткел район школаларында бо чылын энир чылдаазыдан элээн шалыпкын темпи-биле чоруп турар. Тарлаг чеди чыл, Сушь эге школалардан өске алды школаларда капитал болгаш үүрмек септелгелер шуут доозулган. Ылаңгыя Туранның орус ортумак, тыва чеди чыл, «Өөк» совхозта база Өөк суурда чеди чыл школаларының тудуг септелгелери кыска хуусаада эки шынарлыг чорутунган. Үстүнде адатынган школалар ам хүлээп алыышкынга шуут-ла белен.

Ол школаларга келир кышкы одалга сезонунда хереглетинзе чогуур одаар ыяш бүрүнү-биле дүшкен. Ол ышкаш Ленинка эге, Хадын чеди чыл школаларының белеткел ажылдары база шыкпарылган. Школалар септелгезинге Ленин, Кочетов аттыг болгаш «Кызыл сылдыс», «Красный пахарь» колхозтарның ажыл-ишчилери онза идепкейлиг киришкилээн.

Школа белеткелинде чедишкиннер-биле чергелештир бисте четпестер ам-даа бар. Өөредилге номнары, бижик херекселдери-биле школаларның хөй кезии четче хандыртынмаан, тыва школаларда башкы кадрлар чедишпейн турар. Чамдык школаларда өөредилге эргелекчилери шилип алдынмаан.

Интернаттарның септелгези доозулган болза-даа, оларда идик-хеп, аъш-чемниң четчир санныг курлавырлалы четчелетинмээн. Нييти районга школа назылыгларның үчёду чорутунза-даа тодаргай түннел үнмээни-биле катап хыналданы черчерде чорудуп турар бис. Бо четпестерни дүрген узуткаар дээш районнуң партия, совет, улус өөредилгезиниң органнары организакчы хемчеглерни улам күштелдирип турар.

Партияның Эрзин райкомунуң секретары эш **Ламажап** биле бистиң корреспондентивистиң беседазындан илерээни. Школаларны чаа өөредилге чылынга чогуур өйүнде үлегерлиг белеткээр дугайында Чөөн-Хемчик районнуң «Кызыл тараачын» колхозтуң колхозчуларының кыйгырыын районнуң ажылчы чону изии-биле деткивишаан, чаш салгакчыларның өөренип, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны школа бүрүзүнге хандырып тургузар дээш, чер-черге шалыпчы он хонукту эрттиргилээн.

Шалыпчы он хонукта школа бүрүзүнге бүгү-ниитиниң массалыг воскресниктерин организастаан. Мөрен база Нарын суму школаларынга (эргелекчилери эштер Хонакпан, Туваа-Хуу) чоруткулаан воскресниктер эки түннелдерни берген. Ол ийи школаның бүгү-ле оран-бажынары бүрүнү-биле септетинген, одаар ыяжы школаларның херим иштинде дүшкүлээн.

Ол суму Советтери (даргалары эштер Чоскум, Маажый), партия эге организациялары (секретарьлары эштер Сазаа, Шожулчап), школа белеткелинче улуг кичээнгей салып, организакчы хемчеглерни чедишкиниг чорутканының түннелинде үстүнде ийи школа өөредилге чылынга ам шуут-ла белен болган, чүгле күрүне комиссиязының хүлээп алыышкының манап турарлар.

Школага өөрензе чогуур уругларның үчёду школа аайы-биле эмгелетинген, ам чүгле сөөлгү хыналдазы чоруп турар. Школа бүрүзүнге башкылар хуваалдазы колдуунда рин, директорларын партия райкомунуң бюрозунга бадылаары арткан. Школаларга хереглетинер өөредилге номнарының, кыдырааш, карандаш болгаш өске-даа бижик херекселдериниң чамдык кезии алдынган.

Школа интернаттарының материалдыг сууру база немештир байлакшып, элээн хөй эш идиктер, тоннар, иштики, даштыкы хөйлен, чүгүрлер облононуң хандырылга килдизинден районда келген. Ынчалзажок ол ам-даа эвээш.

СЭКП Чаа-Хөл райкомунуң секретары эш **Фетисов**-биле чоруткан беседадан илерээни болза, өөредилге чылынга школалар белеткели районда ам-даа үргүлчүлеп турар. Чогуур өйүнде шиитпирлиг хемчеглер ап, массаның күжүн, тырттар күштү ол чугула ажылче шын мобилизастап шыдаан черлерге школа белеткели чедишкиниг чорутунган. Ылангыя Кара-Сугда тыва чеди чыл, Ак-Туругда эге, Кара-Талдың «Тиилелге», Сталин аттыг колхозтарда эге школаларда капитал болгаш үүрмек септелгелер бүрүн доозулган. Оларның ийизинде одаар ыяштың чыл курлавырлалы дооза дүшкен, а ийизинде 50 хуу чедип турар.

Школаларга одаар ыяш белеткели бо чылын ниитизи-биле эки чорутунган, барык-ла школа бүрүзүнде одаар ыяштың 50 ажыг хуузу дүшкен, сөөртүлге ам-даа үргүлчүлевишаан. Школа назылыг уругларның үчёду тодаргайлатынган.

Ол районнуң школалар белеткелинде чамдык чедишкиннер бардаа болза, четпестер элээн хөй болуп турары дараазында фактылар-биле бадыткатынар. Чүл дизе, школаларга одаар ыяштың ортаа кезии ам-даа черде хевээр. Башкы кадрларның хуваалдазы чорутунмаан. Ам-даа 20 ажыг башкылар чедишпес. Школалар эргелекчилери, директорлары четчелетинмээн болгаш бадылатынмаан.

Школалар өөредилге номнары, көргүзүг материалдар болгаш карандаш, кыдырааш болгаш өске-даа бижик херекселдери-биле немештир хандыртынмаан, шынында ам-даа дыка хөй номнар, херекселдер негетинип турар. Школа интернаттарының септелгези чоруп турза-даа орун-дөжек херекселдери, идик-хеп дерилгези ам-даа оранчок чедишпес.

Өөредилгениң баштайгы үш айында интернаттарга хереглетинер аъш-чем продуктуларының курлавырын тургузарынче райкүүском-даа, районнуң улус өөредилге, садыг органнары-даа чогуур кичээнгей салбайн келген.

Үстүнде четпестерни дарый хуусаада узуткап чайладыр болгаш школаларны хуусаазының бетинде бүгү тала-биле үлегерлиг белеткенгеринче районнуң удуртур органзациялары, партия, советтиң бүгү активи шиитпирлиг орагнизакчы хемчеглерни алыр ужурлуг.

Өөредилге чылынга район школаларының белеткелинин дугайында бистиң редакцияның телефон дамчыштыр салган айтырыгларынга партияның Тес-Хем райкомунуң секретары эш **Щелковтуң** харыылааны.

—Школалар белеткелин дүргедириинче угландыр чамдык организастыг хемчеглер алдынза-даа, бистиң районнуң школаларында тудуг, септелге ам-даа оожум темпи-биле чоруп турар. Самагалдай орус, тыва чеди чыл школаларының капитал болгаш үүрмек септелгелери элээн шыкпарылган болза-даа, көдээ школаларда херектиң байдалы шоолугла чер албаан. Ылангыя Берт-Даг чеди чыл, Кызыл-Чыраа эге школаларда септелге кончуг хожудап турар.

Район школаларында одаар ыяжы четче белеткетинген болгаш дүжүртүнген чаңгыс-даа школа чок. Школаларның хөй кезиинде септелге ажылдары дөңгүп-ле орту чедип турар. Районнуң бүгү-ле школаларынга хереглетинер стол, сандай, парта, самбыраларның чазаашкынын районнуң чазанылга мастерскаязы база улуу-биле озалдаткан.

Эткен өөредилге чылында школалар өөредилге номнары, бижик херекселдери-биле четче хандыртынмаанындан чамдык бергелерге таваржып кыштаан. Ынчангаш бо чылын элээн хөй өөредилге номнары, көргүзүг херекселдери биске негетинип турар.

Школага немежип өөренир уругларның тодаргай үчёду ам-даа четчелетинмээн. Ол ышкаш тус-тус школаларга, оларда интернаттарга башкы болгаш кижизидикчи кадрларның хуваалдазы мынчага чорутунмаан. Күрүнеиң долу хандырылгазынга алдынза чогуур уругларның контингентизи шиитпирлетинмээн, идик-хептиң немелде фондузу амдыгаа чедир-ле алдынмаан.

ИЙИ БАСНЯ

Арылар болгаш Клоп

«Силерлер-дег хөглүг, ырылыг,
Силиг, тодуг чурттаксадым —
Күжүр мени бөлүүнерге
Хүлээп ап-ла көрүңер!» — деп
Кыска дилээн Арыларга
Клоп дээрзи бижип киирген.

Өргүүделдиң ээзин Арылар
Өөрүшкүлүг уткуп ап-тыр.

Ам-даа чүү боор
Арылар шупту биеэзи дег
Артель бөлүүн быжыглаар дээш
Ажыл-ишчи хайнып турган:
Чип-ле ханмас эки чаагай
Чигир, конфет үүже кылып,
Өрээли хөй, каас шиник
Өөн база тудуп турган.

Чүгле демги чаңгыс Клоп
Чүве кылбас чалгаа бооп-тур:
Артык удуур,
Арагалаар,
Ажыл далдаар,
«аарый-даа бээр».
Артелинден хоорук Клоп
Амыдыраар арга хайып,
Оор, чажыт хевир-биле
Орай дүне хөделгилээр:
Өскелерниң ханын, шыгын
Өштүү-биле соруп каапкаш,
Шала, хана тиглеринче
Чаштынып ап, караш-ла дээр.

—Басняда

Бактатырган

Маңгыс Клоп кымыл аан бо?
—Күш-хүнү ажылдавас
Күштүг шыырак кижи-дир ийин.

С. БАДАА.

—o—

Адыг

Аннарның бир даргазынга
Адыг ирей сонгутургаш,
Аппарадын ол-ла дораан
Айлаштыр тургузар дег болгай
берген.

«Эрге-дужаал сайгарары
Элээн берге ажыл болбайн
Болумча чок төрелдерни
Бодал чокка хүлээп болбас
Оралакчым үндүрүпкеш,
Ортун дуңмам киирип аар мен.
Буурул баштыг Морзук кудам
Сеткилимге таарыштыр
Секретарьга Дилги душтуум...
Инспектор дээн ышкаш ажылдарга
Идегелдиг төрелдерим:
Чекпе чээним, Бөрү өннүүм,
Честелерим тааржыр боор».
Чоок-ла хире төрелдерин
Чоорту киирип эгелепкеш
Адыг ирей, аанайтын,
Ажылынга ур-даа болбаан.
«Болчумчалыг» төрелдери
Боду-биле кады чаштаан.
Тала-дугай, төргүл-төрел тыртарларны.
Даргалаткан херээ чок ийин.

Салчак СЕРЕН.

Редакциядан чагаалар

Колхозчу амыдыралдың Уставын хажык чокка сагыыр

Коллективтиг ажыл-агыйның хөренгизин карак огу дег камгалаары көдээ ажыл-агый артелиниң сталинчы Уставын сагыыры, ниитиниң хереэнге хамаарышкан, айтырыг бүрүзүн коллективтиг шиитпирлээри колхозчу амыдыралдың ыяавыла сагыыр ужурлуг үүлү.

Мону Улуг-Хем районда «Свобода труда» колхозтуң даргазы Поляков сагывайн, колхозтуң өнчүзүн кара-туразы-биле боду чааскаан шиитпирлээр, колхозчу амыдыралдың уставын үрээр үүлдери бар. Чижээ, Поляков колхозчуларның ниити хуралының шиитпири чокка колхозтуң хөренгизи болур 4500 рубль-биле бодунга бажың садып алган.

Поляков колхозка чаа кижилер хүлээп алыр талазы-биле доктаатынган чурумну хажыдып, кандыгдаа хыналда, ханы беседа-таныжылга чокка таварышкан-на кижилерни колхозка хүлээп ап турар. Чыл эгезинден бээр ынчаар 10 ажыг кижини киирип алган. Оларның иштинден Плетнев деп кижи колхозтан 20 килограмм тараа чөпшээредип алгаш, 3 хонук ажылдааш-ла чиде берген. Ол ышкаш Гретских, Глюшкин болгаш өскелер-даа 10—11 хүннерде колхозка ажылдааш, хенертен уг чок читкеннер.

Бо чылдың март айда чолаачы мен дээр бир кижи келген. Ону эш Поляков дораан-на колхозка киирип алгаш, колхозтуң машиназын чолаачыладып каан. Түннелинде, ол кижи ук машинаны үреп каапкаш, дезип чоруткан. Колхоз даргазы эш Поляков чаа кирген кижилерге колхозтуң хаван оолдарын чээлиге туразы-биле бээр болуп турар.

Эш Поляков ындыг янзылыг буруу үүлдерни кылып турда, ында партия эге организациязы-даа хемчег албайн, партийжи контрольду күштелдирбейн келген. Колхозта эш Хохловка баштаткан ревизия комиссиязы хыналда кылбайн, ниитиниң хөренгизин камгалаар талазы-биле ажыл чорутпайн турары база шын эвес.

«Свобода труда» колхозтуң даргазының ындыг, хөй-ниитиниң өнчүзүн бодунуң хүзүнде эди лег өөр, көдээ ажыл-агый артелиниң Уставын үрээр чоруктарын дарый хынап, чогуур хемчеглерни алыры чугула.

М. САНДАК.

Уруглар яслизи негетинип турар

Бай-Тайга районнуң Молотов аттыг колхозунда 300 чыгам хереэженнер санатынып турар. Ындыг болза-даа, колхоз бүдүүлгезиниң ажылынга хереэженнерниң киржилгезинда кончуг эвээш. Ылаңгыя хову болгаш тудугнуң чамдык ырак черлерде ажылдарында хереэженнер кончуг эвээш ажылдап турар. Моон чылдагааны болза, бир талазында колхозта хереэженнер активиниң даргазы эш Долгар хереэженнерни ажылга киириштирер талазы-биле бичии-даа роль ойнавайн турар. Ийи талазында, дыка хөй хереэженнер чаш уруглар болганы-биле ниитиниң ажылынга киржири берге болуп турар.

Бо байдалды өөренип көргеш, чоокта чаа болуп эрткен колхозтуң хуралынга уруглар яслизи тударын колхозчу хереэженнер шыңгыы негеп турган. Ясли тургузар айтырыг чаңгыс бо-даа удаада эвес, моон мурнунда бээр негетинип келген айтырыг болур. Ындыг болза-даа, колхоз баштаар чери бо талазы-биле хемчег албайн келген болгаш моон сонгаар-даа идегел чок байдалда туруп турар.

Уруглар яслизи болза, не-хереэженнерниң күш-ажылын ажыглаарынга болгаш бичии уруглар культуралыг бөг-биле дорукторарынга улуг ужур-дузалыг деп чүвенбилзе чогуур.

Ниитниң малын чайлагладыр

Барыын-Хемчик районнуң Кызыл-Тайга сумузунда «Победа» колхоз (даргазы эш Рымор, партия эге организациязының секретары эш Чарык-Карак) бо чылын колхозтуң малын терең оттуг, серии тайгаларже үндүрүп, семиртирин организаставайн турар. Малды чайлагладыр чорук ооң күштүг-шыырак болурунга, кышты эки ажарынга база күскү одарны курлаарынга чугула.

Колхоз ам үеде чүгле сарлык малдарны Улуг-Аянгаты бажынче үндүргеш, өске чылгы, инек, шээр малдарны ам-даа чайлаглатпайн, сиген, тараа шөлдерин, күскү одарны чаза бастырып туруп турар.

Ниитиниң малының эъткир, сүткүр, кадык-шыырак болурунуң бо чугула байдалын организастап, серии, оът-сигенниг тайгаларны чөп ажыглаары колхоз баштаар черинден, ында партия эге организациязындан негетинер.

К. БОРАҢНАЙ.

Колхоз бүрүзүнге ажаап алыышкынның тодаргай планын тургузар

Тараа ажаап алыышкынының үези чоокшулап олурар. Дүжүттү чогуур өйүнде болгаш чидириг чокка ажаап алыр, тараа белеткелиниң күрүне планын хуусаазының бетинде күүседир, келир чылдың тарылгазынга бедик шынарлыг үрезиннерни белеткеп алыр, ниитиниң чугула фондузун тургузар деп улуг сорулгалар областың колхозтарының мурнунда туруп турар. Тарылганы эки чорудуп, тарааны эки өстүрүп ап болур, ынчалза-даа бир эвес ажаап алыышкынны багай организастап, аная чидириглерни болдуруп, кезилдениң, бастырылганын, бөлүүшкүанүн хуусаазын узадыр болза, колхозчуларның үндүрген күш-ажылы халас эрттип болур. «Ажаап алыышкын дээрге, түр үениң херээ-дир, ол манаарынга ынак эвес. Ынчангаш чогуур өйүнде ажаап алыр болза, удуп алганы ол, ажаап алыышкынга хожудаар болза, утурганы ол»—деп эш Сталин өөреткен. Колхозтарның бүгү удуртукчулары бо айтыышкынны билири эргежок чугула.

Күштерни болгаш хөренгилерни шын таарыштыр тургузар чорук дүжүт ажаап алыышкынынга чедишкиннерниң хереэн шиитпирлээр деп чүвени эрткен чылын Чөөн-Хемчик, Чаа-Хөл районнарның колхозтарының дуржулгазы көргүскен болгай. Ынчангаш ажаап алыышкын үезинде күрүнеиң техниказын болгаш колхозтарның бүдүүлге чепсектерин шын ажыглаарын хандырар төлээде, дүжүт ажаап алыышкынының болгаш тараа дужаалгазының ажылчын планын тургузары эргежок чугула. Ажаап алыышкын үезинде механизаторнуң болгаш колхозчунуң сорулгазын ол планга тодарадыр. Эрткен чылын Чаа-Хөл, Чөөн-Хемчик районнарның колхозтарынга тургускулаан ажылчын планнар ажаап алыышкынны кыска хуусаада эрттиреринге бүгү колхозчуларны мобилизастаарын хандырган.

Ажаап алыышкын ажылдарының планын тургузарда ёзу барымдаалавайн, бригадаларның онзагай байдалын өөренип көөрү чугула. Ажаап алыышкын үезинде бүгү күштерге, эң ылаңгыя МТС-тиң күштүг техниказындан эгелээш, колхозтарның бүгү күштеринге чедир эң шыңгыы күженишкинни тургузар херек. Ажылчын план комбайн агрегады бүрүзүнүң, хову бригадазы бүрүзүнүң онаалгаларын тодаргайы-биле онаалгазы, бригаданың онаалгазы болгаш колхозтуң талазы-биле тодаргай график-план тургустунар.

Комбайн агрегадының бүдүүлге онаалгазын планнаарда мындыг янзылыг тургузуп болур. Чижээлээрге, ажаап алыышкынга бир комбайнёрнуң кылыр ажылдарынга: тараа культураларының аттарын, ажылдаар шөлдерин, ажаап алыр шөлүнүң газын, хүнде ажаап алыр газын, алыр дүжүдүнүң центнерин, ажаап алыышкынны эгелээриниң болгаш доозарының үелерин база өске-даа онаалгаларны айыткан турар.

Комбайн агрегадының маршрудун шын санап тургузары эргежок чугула. Ол болза комбайн агрегадының шак графигин ёзугаар ажылдаарын тодарадып турар. Агрегаттың маршрудун санап тургузар чорук болза, шөлдү долганып ажылдаарынга кайы хире күштер үнерин билип алырынга, ону санап алырынга комбайнёрга дузалаар. Ынчангаш комбайнёр кижи шөлдү долганырынга чеже үе эрттерин, тараа сөөртүп алыр машиналар азы тергелер кайы хире болгаш келирин, комбайнны доктаатпайн тараазын дүжүрүп бээрин, хүн онаалгазын күүседирин болгаш ажыр күүседирин баш бурунгаар билип алыр арганы бээр. Комбайн агрегадының маршрудун шын таарыштырар чорук колхозчуларның күш-ажылының деннелин бөлүүлер болгаш шынарын экижидер.

Ооң-биле чергелештир комбайн агрегадынга ажылдаар механизаторларның болгаш колхозчуларның дамзызын тургузар ужурлуг. Анаа комбайнёрнуң, трактористиң, штурныйның, чолаачының колхозчуларның адын айтыр болгаш олар кандыг машиналарга ажылдап турарын айтыр. Ол кижилер боттарының кылыр ажылдарының бүгү талаларын долузу-биле билген турар ужурлуг.

Дүжүт ажаап алыышкыны ажылдарның элээн каш хевирлеринге чарлып, олар боттарының аразында кандыг машиналарда ажылдап турары билдингир болгай. Чижээлээрге, комбайн-биле тарааны ажаап ап турарының байдалдарында: комбайн-биле кестирип, бастырары, тарааны шаңче дажыыры, арыглап, кургадыры, складче дажыыры бастырган тарааның саваның бөлүп сарааттаары дээн ышкаш оон даа өске ажылдар харылзашкан турар. Ол бүгү ажылдарны шын таарыштырып тургускан черлерге ажаап алыышкын эки чорутунар. Эрткен чылын Таңды, Бии-Хем, Тес-Хем районнарның колхозтарынга ажаап алыышкынның чорудулгазы-биле шаннарга тараа арыглаашкынының, саваң бөлүүшкүнүнүң аразынга улуг үзүктелиишкиннер тургулаан. Эң ылаңгыя Тес-Хем болгаш Таңды районнарның колхозтарының ниитилештирген малынга чем-суур чедишпейн турда, ол колхозтарның ховуларынга муң-муң центнер саванар ажаап алдынмаан.

Хову бригадазының ажаап алыышкын планынга бастыртынган тарааны ол-ла хүн шаңче арыглап, кургадырын, күрүне складынче саадал чокка чедирерин, тарааны кескениниң соонда ол-ла хүн мажак чыылдазын, саван, бок бөлүлгезин көрген турары эргежок чугула. Шаннарга тараа арыглаашкынын болгаш кургадыышкынын үзүктел чокка организастаары чугула. Бригаданың ажаап алыышкын планы ийи кезектен: колхозчуларның санажылга таблицазындан болгаш оларны кандыг бир адырларже ажылдадып чоруткан ат дамзызындан тургустунар. Ажаап алыышкыны эң-не кыска хуусаада эрттиреринге хову бригадазынга хереглетинер колхозчуларның, херекселдерниң санын билип алырынга санажылга таблицазы дузалаар. Оон аңгыда ол кижилер каяа, кандыг ажылдарга ажылдаарын ында айыткан турар. Санажылга таблицазында кол үүл — трактор бригадазы-биле хову бригадазының ажылының шын дүгжүп турары болур.

Комбайн агрегаттарының бүдүүлге онаалгаларының болгаш хову бригадаларының ажаап алыышкын планнарынга үндезилээш дүжүт ажаап алыышкынын болгаш күрүнеге тараа дужаалгазын эрттиреринге колхозтуң чаңгыс-аай ажылчын планын тургузар. Колхозтуң ажылчын планынга: ажылдарның хемчээлин, ажылдап алырының нормаларын, хүн онаалгаларын, ажылдарны күүседириниң хуусааларын, ажылдаарынга хереглетинер кижилер, тырттар күштериниң, машина, чепсек-херекселдериниң санын тодаргай айыткан турар. Ажаап алыышкынга колхозтуң ниити планын тургузарда бистиң областың байдалдарынга өөр таарыштырары эргежок чугула. Тургустунган тодаргай планны амыдыралга боттандырарда ажылдарны механизастаарын хандырганындан, күш-ажылды шын организастаанындан, колхозтарның иштики курлавырларын бүрүн мобилизастаанындан кол хамааржыр.

Ажаап алыышкын ажылдары хөй күштерни хереглээри билдингир, тургустунган ажылчын планны ёзугаар хереглетинер ажылчын күжүн баш удур өөренип көөр болгаш ажаап алыышкын үезинде ажылагыйның өске адырларындан ажыл малдарының чамдык кезии хову бригадазынче чорудары чугула.

Планны тургузарда кол үүл болза, бүгү-ле үүлдерни өөренип көөрү, ылаңгыя күш-ажылдың бөдүүн чепсек-херекселдерин: хүүректерни, кочалдарны, шоодайларны, хол кадыырларын болгаш өске-даа үүлдерни тодаргай көрген турары болур. Күш-ажылдың бөдүүн чепсек-херекселдериниң чедишпес чоруу болза, күш-ажылдың бүдүүрүкчүлүүн кудуладырынга, анаа турарынга болгаш тарааның чидириин болдурарынга чедирер. Дүжүт чидириин болдурбас хемчеглерни планга көрген турар ужурлуг. Чидиригни болдурбас төлээде тараа ажаап алыышкынының бүгү машиналары, чепсектери эки шынарлыг септетинген турары, пионерлерниң болгаш школачыларның күжүн мажак чыырынче организастаары чугула.

Ажаап алдынган тарааның шын болгаш тодаргай үчёдун организастаары онза черни эжелээр ужурлуг. Тарааны дензилээри—үчётта кол үүл. Тараа шаңга кирген соонда дораан-на, а ол ышкаш складтарже чорударының мурнунда дензилээр херек. Шаннар бүрүзүнге даңныылдарны тургускан турар.

Ажаап алыышкынга чедишкиннерни кижилер шиитпирлээр. Планнарның боттуг болуру кижилерде, оларның күзел-соруунда болгаш күш-ажылында. Ынчангаш колхозтарның партия, комсомол организациялары агитация-массалыг бүгү ажылдарны ховуларже, хову туулагларынче угландырбышаан, боттарының планнарын тургузар. Колхозчулар болгаш механизаторлар онаалгаларын албышаан, боттарынга бедиткен хүлээлгелерни ап, тараа ажаап алыышкынының ажылдарын хуусаазының бетинде эрттирери дээш социалистиг чарышка киржир ужурлуг. Колхозчулар бедик бүдүүрүкчүлүг күш-ажылды тургузарынга колхозтуң баштаар чери бүгү-ле эргежок чугула байдалдарны тургузар.

Ажаап алыышкын үезинде хову турлагларынга ниитиниң чемненилгезин организастаар. Ниитиниң күш-ажылынга хереэжен колхозчуларны киириштирер сорулга-биле уруглар яслилерин болгаш сезон шөлдерин тургузар. Оларның шуптузун планга көөрү чугула.

Колхозтарның партия организациялары ажаап алыышкын ажылдарының чугула адырларынга коммунистерни шын таарыштыр тургузар чорук полит-массалыг ажылдарны чорударын болгаш ажаап алыышкынны хуусаазының бетинде доозары дээш бүгү колхозчуларны мобилизастаарын хандырар. Хову турлагларын солуннар, журналдар-биле хандырары, хана солуннарны, агит-хуудустарны үндүрери, тараажылар ортузунга лекция, беседа, номчулга чорудары чугула. Хову турлагларынга көргүзүг болгаш хүндүлел самбыраларын тургузул, оларга социалистиг чарыштың түннелдерин үргүлчү үндүрүп турар ужурлуг.

Тараа ажаап алыышкынының болгаш тараа дужаалгазының тургустунган ажылчын планын колхозчуларның ниити хуралынга бадылаан турар.

Чогуур өйүнде, эки тургустунган ажылчын планнар ажаап алыышкын ажылдарын организастаарынга алачаягаарлаашкынны болдурбайн, бар турар иштики бүгү курлавырларны долу болгаш шын ажыглаарынга колхозтарга дузалап турарын дуржулга көргүзүп турар.

В. СОКОЛОВ.

МАШИНА ОРУКТАРЫН ҮЛЕГЕРЛИГ ТУРГУЗАР

Автомобиль оруктарын кажан экижидерил?

Бистиң областа автомашина оруктарының областың ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң херээнге аажок улуг ужур-дузалыын кым-даа маргыжып шыдавас. Автомашина болза, чүк-даа, кижилер-даа сөөртүрүнге бир кол транспорт болуп турар. Ынчангаш ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле күрүне планнарын долдур болгаш ажыр күүседири автомашина оруктарының эки байдалындан улуг хамааржыр.

Ындыг турбуже орук болгаш транспорт ажыл-агыйының область орук эргелели областа автомашина оруун эки тургузарынче кичээнгей салбайн турар. Қызыл-биле Сарыг-Сеп аразында оруктуң дугайын чугаалаарга-ла четчир. Оруктуң байдалын хагаравайн турарындан чамдык черлерде машина шуут чоруй албас апарган. Ол ышкаш көвүрүглерни мырыңай септевейн турар. Ооң ужурундан Копту-Аксының көвүрүү машиналар чоруур хамаан чок чадаг кижилер эрттери безин бергедей берген.

Оон ынай Қызыл-биле Сарыг-Сеп аразында оруктуң кол парому болур Көк-Тей паромунуң ажылы кончуг багай тургустунган. Паромда смена чок чаңгыс кижи ажылдап турар, ынчангаш дүне келген машиналар дараазында хүннүң эртенинге чедир манаар ужурга таваржып турар. Бо чылдың июль 16-да Қызылдың авторотазының бир кезек машиналары болгаш Каа-Хем районда «Октябрь 30 чыл ою» колхозтуң бир машиназы тараа чүдүрүп алгаш Каа-Хемден Қызылче чоруп органнар, Көк-Тей паромунга кежээ 9 шакта келирге паром кежирер кижи дыштанып чоруй барган болган. Ынчангаш 7 машина аңаа дараазында хүннүң эртенгиниң 7 шакка чедир манаан. Бир эвес паром дүн-хүн дургузунда ажылдап турган болза, ол машиналар ол-ла дүне Каа-Хемче дедир чоруй баар турган. Орук ажылының багай чоруу улус ажыл-агыйынга кайы хире моондактыг деп чүве оон-на билдингир-дир.

Ол ышкаш Қызыл-биле Бай-Тайга районнуң аразында машина оруу Қызыл—Сарыг-Септиң оруундан бичии-даа дээредевес. Оруктуң үрелген черлерин үргүлчү септээр талазы-биле ажылды кайы-даа районда чорутпайн турар. Ынчангаш оруктар чылдың-на аажок баскырап турар болгаш ылангыя машинаның элеп баксыгарын аажок дүргедедип турар.

Орук болгаш транспорт ажыл-агыйының область орук эргелели (начальниги эл Намчак) бодунуң хүлээлгезин эн-не харыысалга чок күүседип турар. Ол эргелелде амгы үениң болбаазырангай техниказы бар. Ындыг болза-даа ооң күжүн өскээр ажыглап турар чүүлдер база бар.

К. ЗАЙЦЕВ.

Септелгени чугулага көөр

Чөөн-Хемчик районнуң амыдыралынга база бир чугула ужур-дузалыг орук болур Хөндергейниң машина оруу-биле машина чоруй албас апаргандан бээр ам дыка үр үе эрткен.

Ол орукту септээр дугайында ында суму Советиг-даа, район Советиниң күүскому-даа сагыш салбайн турар.

М. СЫГЫР-ООЛ.

ОРУКТАРНЫҢ БАГАЙ ЧОРУУ-БИЛЕ ҚАНЧААР ДЕМИСЕЖИРИЛ

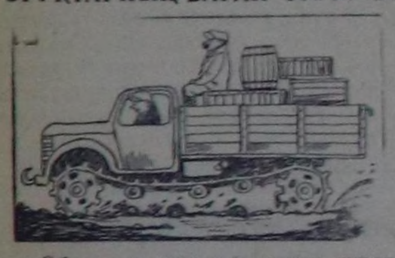

—Областың иштинде чоруп турар бүгү автомашиналарны тракторлар ышкаш илчирбелиг кылыр бе? Оон башка чамдык оруктарга резин тугуйларлыг машиналар чоруп шыдавас болган-дыр.

—Чоок! Оруктарны үргүлчү хайгаарап көрүп, септелгезин чогуур өйүнде кылып, эки тургузуп болур. Ону ынчаар кылырынга сайзырангай техника-даа, акша-хөренги-даа, күш-даа бисте бар.

УЛУС ДЕМОКРАТИЯЗЫНЫҢ ЧҮРТТАРЫНДА

Қыдат Улус Республика ажыл чы чоннарның кадыкшылының херээнге улуг чедиишкиннерни чедип алган. Қыдатта он-он санаторийлер ажылчыннарга бараан болуп турар.

Чурукта: чоокта чаа Циндаога ажытынган пөс-таавыларның санаторийниң девискээри.

Синьхуа агентилелиниң чуруу.

Албанияда пөс-таавы үлетпүрүнүң хөгжүлдези

ТИРАНА. Албаниянның улустуң эрге-чагыргазы ажылчы чон массазының сонуургалдарын долузу-биле хандырарының дугайында сагыш салып, пөс-таавы үлетпүрүнүң хөгжүлдезинче улуг кичээнгейни салып турар.

Албаниянның амгы үеде пөс-таавы үлетпүрүнүң үндезини болза, 1951 чылда Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле туткан И. В. Сталин аттыг пөс-таавы комбинады болур. Ооң күжүн чылда 20 миллион метр хөвең-саазын кылыглыг пөс кылырынга санап кылган. Амгы үеде комбинат чылда 30 миллион метр пөстү кылып үндүрүп турар. Комбинаттың кааскалга фабриказы 20 янзы-бүрү чуруктарлыг болгаш 80 өң чечектерлиг пөстерни кылып турар. Чылда 900 муң метр хире дүктен кылган пөс кылыр фабриканы комбинаттың чанында тудуп турар. Оон аңгыда чылда 600 тонна хөвең-саазын кылыглыг пөстү аргып кылыр фабриканы тудуп турар. Бо тудугларда 70 хуу машиналарны тургузуп турар, а олар бо чылдың октябрь 16-да ажыглалга кирерлер.

(СЭТА).

Совет артистериң оюн көргүзүүнүң дугайында моолдуң хөй-ниитизи

УЛАН-БАТОР. Моол-совет найыралдың айын болгаш моол улустуң революциязының 32 чыл болганын холбаштыр МАР-га чораан совет артистериң бөлүү июль 20-де Улан-Батордан Москваже ужуп үнүпкеннер.

Совет артистериң аттанып үнүпкени-биле холбаштыр «Унэн» солун оларның оюн көргүзүглериниң дугайында чүүлдерни парлап турар.

Мурнуу-Гоби аймааның араттарының совет артистерге канчаар өөрүшкүлүг ужурашканының дугайын чогаалчы Ринчин бижип турар.

Совет артистериң мастержи ёзу-биле күүсеткени орус болгаш узбек ырларның, танцыларның дугайын сонуургаанын арат Наван чугаалап турар. «Чаңгыс-даа орус, чаңгыс-даа узбек сөс билбес хиремде амгы үениң ёзулуг бедик уран-чүүлүн бо-дур деп үвени билдим» деп ол чугаалаан.

Совет артистериң концерт көргүзүглери болза, Моолдуң уран-чүүл театрының ажылдакчыларынга кайгамчыктыг школа болган деп Моол Арат Республиканың улустуң артизи Оюн бижээн.

Тудугжу ажылчын Далайның редакцияга чоруткан чагаазында бижип турары болза: «совет кижилериң өөрүшкүзүн болгаш улуг күш-ажылын совет артистериң ырларындан болгаш танцыларындан көргеш, аажок хайныктым». Ырда кирип турар совет ажыл-ишчилер дег ажылдаарын Далай бижип турар.

Эртем кандидаттары Шагдарсурун болгаш Галбатрах олар совет артистериң концерттеринден совет улустуң бедик культуразын көргеннер. «ССРЭ-ниң улустуң артизи Халима Насырованың кайгамчыктыг үнүнде Совет Эвилелиниң улустарының кижи-бүрүзүнүң Улуг Ада-чурту дээш чоргааралының патриотчу күзелдери чаңгыланып турар-дыр» — деп олар бижээннер.

(СЭТА).

Кореяда болуушкуннар

Кореяның Улустуң армиязының Қол командылалының дыңнадыы

ПХЕНЬЯН. Корей Улус-Демократтыг Республиканың Улустуң армиязының Қол командылалының июль 22-де медээлээни болза, фронтуга ол черлеринге ужур-дузалыг тулчуушкуннар болган.

(СЭТА).

Соңгу Кореяның чурттакчылыг черлеринче америк ужар-чүүлдүң араатанзыг халдаашкыннары

ПХЕНЬЯН. Тайбың чурттакчыларны узуткаар болгаш хову ажылдарын үрегдээр сорулга-биле Соңгу Кореяның чурттакчылыг черлерин араатанзыг ёзу-биле бомбалаарын америк ужар-чүүл үргүлчүлеп турар. Кореяның төп телеграф агентилелиниң (ҚТТА-ның) дыңнадып турары болза, «ужар шивээ» деп америк бомбардировщиктер болгаш шүүргедикчи бомбардировщиктер июль 10-да Мурнуу Пхенан можунуң районнарынче болгаш Хванхэ можунуң районнарынче халдаашкын кылганнар. Шөлдерге ажылдап турган тараачыннарның кырынче каш чүс бомбаларны октаан.

Америк шүүргедекчи-бомбардировщиктерниң бөлүү июль 11-де Хванхэ можунуң Пексон болгаш Ынпхо деп уездилериниң суурларынче болгаш шөлдеринче ийи муң ажыг бомбаларны октаан. Июль 12-де элээн каш америк самолёттар, ооң иштинде «ужар шивээ» деп бомбардировщиктер, Чэрен болгаш Понсон уездилерже, Хванхэ можуда Хечжу хоорайже, а ол ышкаш Мурнуу Пхенан можуда Яндок уездиже халдаашкыннар кылган. Янзы-бүрү хемчээлдерлиг дыка хөй бомбаларны октаан. Тараачыннарның он-он бажыңнары болгаш чер-бажыңнары үрегдетирген, хөй-хөй херээженнер, кырганнар, чаш уруглар өлүрткен болгаш балыглаткан. Июль 13-те шүүргедекчи-бомбардировщиктерниң бөлүү Хванхэ можунуң Чэрен деп уездизиниң көдээ районнарын бомбалаан болгаш пулемёт-биле боолаан. Мурнуу Пхенан можунуң чурттакчыларлыг черлеринче халдаашкын кылып чораан «ужар шивээ» деп 3 бомбардировщиктер июль 14-те 150 ажыг бомбаларны октаан.

Америк шүүргедекчи-бомбардировщиктерниң бөлүү июль 15-те Соңгу Хамген можунуң районнарының бирээзинге тараачыннарның бажыңнарын бомбалаан. Июль 16-да «ужар шивээ» деп 50 ажыг бомбардировщиктер болгаш хөй санныг шүүргедекчи-бомбардировщиктер Мурнуу Пхенан, Хамген можуда Синпхо уездиже, Қанвон можуда Сепхо уездиже, Тяган можунуң районнарынче, а ол ышкаш база Пхеньяның чөөн районнарынче халдаашкыннар кылганнар. Ол районнарның тайбың чурттакчыларынче чүс-чүс бомбалар октатынган. Июль 17-де «ужар шивээ» деп 26 бомбардировщиктер болгаш шүүргедекчи-бомбардировщиктер Қанвон можунуң болгаш Соңгу Пхенан можунуң чурттакчылыг черлерин, а ол ышкаш база Хванхэ можуда Хечжу хоорайны бомбалаан болгаш пулемёттар-биле боолаан. Ол черлик халдаашкыннарның түңнелинде хөй тайбың чурттакчылар өлгүлээн болгаш балыгланган, чурттарга тудугларының хөй саны үрегдетинген, көдээ ажылагый культураларын тараан дыка улуг девискээр хоозуратырткан.

(СЭТА).

СПОРТ

Венгрия болгаш совет чадаг-тергечилериң эш-хуу чарыжы

Июль 21-де Москва чоогунга Венгр Улус Республика биле Совет Эвилелиниң чадаг-тергечилериниң эш-хуузунуң маргылдаазы болган. 7 венгр болгаш 8 совет спортсменнер шоссе орукка хуузунда бирги чер дээш 188,5 километр хемчээлдиг черни эрткеннер.

Чарыштың эрттер оруу дыйлагар болгаш долгандыр эрттер турган. Маргылдааның киржикчилери болап 13 катап эрттер ужурлуг.

Үнер черден эгелеп спортсменнер дүргедеп эгелээннер. Бирги долганыгны 22 минута 11 секунданың дургузунда эрткен. Чарыштың бажында совет чадаг-тергечилер Евгений Клевцов, Родислав Чижиков, Анатолий Қолесов олар бот-боттарын эртишпишаан чоруп турганнар.

Он бирги долганыг. Бажында Родислав Чижиков, ооң соонда үш чүс метр хире черде Евгений Клевцов чоруп олурганнар. Оларның соонда, километр хире черде үш венгрлер — Андраш Фаркаш, Мартом Бенце болгаш Золтан Терек олар.

Доктаар черге бир дугаарында Евгений Клевцов чедип келген. Ук чарышка ол 5 шак 21 минута 22,5 секунда иштинде келген. Ооң шакта ортумак дүргени 35,4 километр болган. Родислав Чижиков Клевцовтан чартык секунда озалдап келген.

Чарыштың тиилекчилериниң 6 минута 23,7 секунда озалдап венгр спортсмен Андраш Фаркаш келген. Ооң соонда ийи венгр чадаг-тергечилер Мартом Бенце биле Золтан Терек келгеннер.

(СЭТА).

„Юргорден" (Швеция) биле „Динамо" (Москва) командаларның бүгү-делегей эш-хуу ужуражылгазы

Июль 22-де Москванын «Динамо» төп стадионунга бут-бөмбүкчүлериниң бүгү-делегей эш-хуу ужуражылгазы болган. Аңаа Швецияның «Юргорден» командазы биле Москванын «Динамо» командазы ойнааннар.

«Юргорден» команда болза, Швецияның эн күштүг командаларының бирээзи. Бүгү-делегей ужуражышкыннарының талазы-биле ооң дуржулгазы улуг. Ооң ойнакчылары Англияга, Францияга болгаш Бельгияга чедишкиннинг ойнап чораннар. Бут-бөмбүүнүң талазы-биле Швецияның бирги чери дээш чоокта чаа болган ойнап алыышкынга «Юргорден» команда үшкү черни алган.

Швед бут-бөмбүкчүлери биле Москванын «Динамо» командазының эш-хуу ужуражылгазы динамочуларның тиилелгези-биле 4:2 санныг болуп доозулган.

(СЭТА).

Харыысалгалыг редактор О. А. ТОЛГАР-ООЛ.

ЧУРТТАКЧЫ ЧОНГА ЭМЧИНИҢ СҮМЕЗИ

Хирлиг холдуң халдавырлары

Ижин тифи-биле дизентерия — микробтар-биле өөскүтүнер халдавырлыг шөйүндү аарыглары болур. Халдавырның үнер дөзү болза, аарыг кижи, чүге дээрге ижин тифиниң микробтары ооң-биле ааранарның кадыг болгаш суук албанында чоруур, а дизентерияның микробтары — ооң-биле ааран кижиниң кадыг албанында чоруур. Ижин тифиниң болгаш дизентерияның микробтары кончуг быжыг. Олар черге болгаш сугга-даа кашкаш хонуктарда болгаш айлардз безин өлбейн, чавыс температураны болгаш доңатты шыдап эрте бээр.

Ижин тифинден болгаш дизентериядан аарыыр чорук аасты дамчыыр. Хирленгеш, микроб чыылган аъш-чем азы суг хирлиг холду дамчып олче кирер. Хирлиг хол —ижин тифинден болгаш дизентериядан аарыырының бир кол чылдагааны ол. Арыгланыр бажынга киргениниң соонда чугбаан холдар-биле аъш-чем тудуп чиир ийикпе тапкылаар улустуң папиросун, данзазын болгаш садарынга белеткээн продуктуларны (ногаа, чимис, хлеб, сүт болгаш өске-даа) тудар болза, ук аарыгларның микробтары кижиге халдап болур.

Чиг суг база-ла ол аарыгларның халдавырының үндезини болур. Чүге дээрге, суг болза, халдавырлыг аарыг улустуң кадыг болгаш суук албаннары-биле холушкан арыгланыр бажыңның чүдек суу-биле хирлени берген туруп болур.

Шөйүндүнүң халдавырлыг аарыгларының эн идепкейлиг нептередикчилери сээктер болур. Сээктер боттарынга хереглээр чемиштиг чүвелерни чүгле кижиниң кадыг албанындан тып ап турар. Қадыг албандан кижиниң чиир чеминче сээк ужуп келгеш, аңаа дизентерияның болгаш ижин тифиниң микробтарын чыпшырып каап болур.

Дизентерияның азы ханныг куду олурутуушкуннуң даштыкы демдектери мындыг. Аарыг хенертен куду олуртуушкун-биле эгелээш, дарыйдарый долгадып тыртпышаан, көвүктелчек ханныг суук албан болуп соксаал чок үнгеш туруп бээр. Аарыг кижиниң ниити байдалы улам-на кошкап, эъдиниң изии 38 градус чедир бедиир ийикпе азы өй-таарыызындан оранчок кудулап бадар апаар. Куду олуртуушкундан, ижиннин долгадыышкынындан аңгыда баш аарып, уйгу келбестеп, шагызрангай байдал девидедип келир.

Аарыг элээн каш хонуктарда шынгыызы-биле үргүлчүлеп, а чамдыкта өй-өйде дегдирип келир хоочу хевирже шилчий берип болур.

Ижин тифи черле чоорду эгелээр, баштай баш аарып, ниити сулараашкын эгелеп, эът изип келир. Шагзыраашкын улам улгадып, эъдергей апаар, өйде-өйде дала бергилээр ийикпе ижиннин, оорганын, хөректиң кежинге бичии шивишкилер көстүп келир. Куду олуртуушкун үргүлчү эвес, чамдыкта тырыктаар чорук база тыптып келир. Езулуг демдек болза, чочактараалыг мүн ышкаш суук албан үнер апаар (хонукта 3-4 удаадан эвээш эвес). Ижин тифи — өлүмге чедирип болгу дег, айыылдыг аарыг болур. Ол аарыг өкпе дегдириишкини, кулак болгаш өске-даа органнарның аарыы хевирлиг хөй янзы кадаңнаашкыннарлыг. Айыылдыы болза, шөйүндүден хан төкүрү азы ижин дегдириишкини тыптыры, шөйүндү язваларының өөскүүрү болур.

Халдавырлыг шөйүндү аарыынга каразаан санында-ла аарыг кижи дораан эмнелгеже баар херек. Ол болза, демги айыылдыг аарыгларны шын эмнээринге болгаш чоок улустарның аарывазын болдурбазынга эргежок чугула.

Аарыг кижи — өске кижилерниң аарыырының үндезини дээрзин билири чугула. Аарыг кижини эмнелгеже чоруткуже, ону өске улустан көжегелээш аңгылаар, бир эвес эптиг болза, аңгы өрээлге киргеш, ону ажаарын чаңгыс кижиге дагзыр. Аарыг кижиниң чем чиир савазын аңгылаар. Ол саваны өске кым-даа ажыглап болбас. Аарыг кижиниң чиген чеминиң артыын чип черле болбас. Ону шуут-ла отче өртедиптер ийикпе, аскы хааглыг чуунду оңгарынче төгер херек. Аарыг кижиниң хирлиг савазын ижер сода холаан изиг сугга чаза хайндырар херек (стакан сугга шай шопулааның ишти сода холуур), а ооң соонда хайынган сугга холуштур булгаар.

Аарыг кижиниң кеткен хевин болгаш орун хереклелдерин, ооң аржылы дээш өскени-даа чуурунуң мурнунда сода холаан изиг сугга 2—3 шакта шыгыдар, а ооң соонда бир шак иштинде булгурадыр хайндыргаш, ам чуп болур. Аарыг кижиниң кадыг болгаш суук албанын дүнеки савага төгер, чаа эзилдирген хоюг чугайның 20 хуулуг эзилдириин куткаш (хуун ишти сугга 2 килограмм чугайны) эки холуптар болгаш 24 шак болганда арыгланыр бажынга аппарып төгер.

Аарыг кижиге азы ооң ажыглап турган чүвелеринге дегген соон дарый-ла холдарны, щётканы саваннааш, эки чуур херек. Аарыг кижини эмнелгеже чорудупканының соонда ооң ажыглап турган бүгү чүвелерин болгаш чыткан өрээлин дезинфекциялап чуур.

Тарыышкыннар халдавырлыг шөйүндү аарыгларын болдурбазынга кончуг улуг ужур-дузалыг. Тарылгалыг кижилер халдавырлыг шөйүндү аарыындан шуут аарывас ийикпе аарыза-даа кончуг чиик эрттер. Тарыышкыннар ижин тифинден бир чылда, дизентериядан 4—6 айларда камгалаар. Ынчангаш тарыышкыннарны чылдын-на дагыннаар херек.

Халдавырлыг шөйүндү аарыгларын болдурбас төлээде, санитар-гигиеналыг дүрүмнерни шынгыы сагыза чогуур. Холдарыңарны чемненир мурнунда, ажыл соонда, арыгланыр бажынга кирген соон дарый саванна